วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

อายุของภาพสลักนูนต่ำรุ่นหลัง ๒ ภาพที่ปราสาทนครวัด

ของ

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล และทำเชิงอรรถประกอบ

ได้ทราบกันมานานแล้วว่า ภาพสลักนูนต่ำขนาดใหญ่ ๘ ภาพที่สลักอยู่บนผนังระเบียงชั้นนอกของปราสาทนครวัดนั้น ๒ ภาพ คือที่สลักบนบึกเหนือของระเบียงด้านตะวันออก แสดงการรบพุ่งระหว่างพระนารายณ์และอสูร กับที่สลักอยู่บนบึกตะวันออกของระเบียงด้านเหนือแสดงรูปพระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ ทั้ง ๒ ภาพนี้สลักขึ้นที่หลังการก่อสร้างปราสาทนครวัด และหลังกว่าภาพสลักนูนต่ำอีก ๖ ภาพ ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่าภาพสลัก ๖ ภาพแรกมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ มั่นคง สลักขึ้นอย่างระมัดระวัง ตรงกับลักษณะของศิลปขอม ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐–๑๗๐๐ แต่ภาพสลักอีก ๒ ภาพทางมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทกลับมีลักษณะอ่อนนุ่ม ไม่ค่อยระมัดระวัง รวมทั้งลวดลายเครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย ทรงผม และเครื่องอาภรณ์ของบุคคลที่สลักอยู่ก็แสดงให้เห็นว่าแตกต่างและสลักขึ้นหลังกว่า ๖ ภาพข้างต้น

นาย E Aymonier กล่าวว่าความแตกต่างนี้เกิดขึ้นจากภาพสลัก ๒ ภาพหลังยังสลักไม่เสร็จ และยังคงเป็นแต่เพียงภาพร่างเท่านั้น แต่โดยทั่วไปก็มักเชื่อกันว่าภาพทั้งสองนี้สลักขึ้นภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในบทความเรื่อง "*ช่างจีนที่ปราสาทนครวัด*" นาย V. Goloubew ก็เชื่อว่ามีอิทธิพลของศิลปจีนปรากฏอยู่ในภาพสลักทั้งสอง และเขาก็เชื่อว่าภาพสลักทั้งสองนี้คงสลักขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นระยะเวลาของจารึกภาษาเขมร ๒ แห่งที่มีอยู่ภายใต้ภาพสลักทั้งสองนั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ นาย E. Aymonier เชื่อว่าจารึก ๒ แห่งนี้อยู่ในสมัยเดียวกับปราสาทนครวัด แต่ความจริงจารึกเหล่านี้ก็อยู่ในสมัยหลังกว่ามาก คือหลังกว่าจารึกสั้น ๆ ที่มีอยู่บนผนังระเบียงด้านใต้ (คือภาพขบวนแถวทหาร และภาพสวรรค์–นรก) และมีลักษณะใกล้เคียงกับจารึกในพุทธศตวรรษที่ ๒๑–๒๓ ซึ่งสลักอยู่บน

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เสาระเบียงรูปกากบาทและบนเสาของชั้นที่ ๓ ณ ปราสาทนครวัด ภาษาที่ใช้ก็ค่อนข้างเป็นสมัยใหม่เช่นเดียวกัน

ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ นาย E. Aymonier ได้แปลจารึกทั้งสองนั้นอย่างกระท่อนกระแท่น แต่เขาก็สามารถกล่าวได้ว่าจารึกทั้งสองนั้นกล่าวถึงการที่พระราชาทรงนามว่า "*มหาวิษณุโลก*" คือพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ ผู้ทรงสร้างปราสาทนครวัด ไม่ได้ทรงสร้างระเบียง ๒ ระเบียงนี้จนสำเร็จ นอกจากนี้นาย E. Aymonier ก็ได้ให้พระนามบางส่วนของพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง รวมทั้งระยะเวลา แต่ไม่มีจำนวนศักราช

ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อข้าพเจ้าเขียนบทความเกี่ยวกับภาพสลักนูนต่ำที่ปราสาทนครวัด ข้าพเจ้าก็ได้แปลจารึกทั้งสองจากกระดาษคัดลอกที่คณะสำรวจ Aymonier ได้ทำไว้ และเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงปารีส แต่กระดาษคัดลอก ๒ แผ่นนั้นก็ทำขึ้นอย่างลวก ๆ คำแปลของข้าพเจ้าในขณะนั้นจึงไม่ถูกต้องบางประการและไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนที่เกี่ยวกับศักราช ตั้งแต่นั้นมาคณะกรรมการรักษาเมืองพระนคร (Angkor) ในประเทศกัมพูชา ก็ได้ทำกระดาษคัดลอกอย่างดี และข้าพเจ้าเองก็ได้ทำการคัดลอกด้วยดินสออย่างละเอียดเมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองพระนคร เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ข้าพเจ้าสามารถแปลจารึกทั้งสองได้อย่างสมบูรณ์ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับระยะเวลาทั้งสองระยะดังที่มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึก

การแปลศักราชทั้งสองทำให้ข้าพเจ้าต้องเสียเวลาและยุ่งยากมาก ทั้งนี้ก็เพราะข้าพเจ้าได้หลงผิดมาแต่แรก แต่ในบัดนี้ข้าพเจ้าก็สามารถขบปัญหาซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประวัติศิลปขอม และประวัติศาสตร์ของประเทศกัมพูชาได้

ต่อไปนี้คือจารึกทั้งสองและคำแปล

๑. *ระเบียงด้านตะวันออก ปีกเหนือ*

พฺระ บาท มหาวิษฺณุโลก เฒว พฺวุ๋ ทาน สฺรจ เนา เผน พฺยร ลฺะ เฒลง ราช พฺระ บาท สฺดจ พฺระ ราชโอง์การ ปรฺมฺมราชาธิราช รามาธิปติ ปรมฺมจกฺรพรฺ(๑)ตฺติราช เปฺร พฺระ มหิธร นา ราชสิลฺปี ปุนะ ฉลก เผน นิยาย อนุ-ตฺตร กุลุง อษฺฏสก มมินกษตฺร พุทฺธพาร ปรฺณมิ ภทฺรปทฺท

๒. *ระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออก*

วฺระ บาท มหาวิษฺณุโลก เฒว พฺวุ๋ ทาน สมฺรจ เนา ผฺทาง พฺยร เฒลง ราช วฺระ บาท สฺเดจ วฺระ ราชโอง์การ ปรฺมฺมราชาธิราช ต ปรมฺมปวิตฺร โอย ฉลก

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

นิยาย โอสา สำรจ นา ลุะ ต เอกจตฺวาร-อยฺฏปณฺจสก กุรนกษตฺร ปูรฺณมี ผลฺคุณ อาทิตฺยพาร สำรจ นุ รบฺบฺยง ภฺนาก ได พฺยร มุม รุ เวฺรง

๑. พระบาทสมเด็จพระมหาวิษณุโลก ยังไม่ได้ทรงสร้างแผ่นภาพทั้งสองนี้สำเร็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระราชโองการ บรมราชาธิราช รามาธิบดี บรมจักรวรรดิราช ขึ้นเสวยราชสมบัติ ก็ได้มีพระราชดำรัสสั่งให้พระมหิธรและช่างในราชสำนัก ให้สลักบนแผ่นภาพนี้เป็นเรื่อง (ตรงกับ)..... ในปีอัฐศก มะเมีย วันพุธ พระจันทร์เต็มดวงเสวยฤกษ์ภัทรบท

๒. พระบาทสมเด็จพระมหาวิษณุโลก ยังไม่ได้ทรงสร้างแผ่นภาพทั้งสองนี้สำเร็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระราชโองการ บรมราชาธิราช บรมบพิตร ขึ้นเสวยราชสมบัติ พระองค์ก็ได้โปรดให้สลักเป็นเรื่องขึ้น ได้พยายามสลักภาพให้สำเร็จในศก ๑-๔-๘-๕ ปีกุน พระจันทร์เต็มดวงเสวยฤกษ์ผาลคุณ วันอาทิตย์ ระเบียงทั้งสองและลูกกรงก็สำเร็จลงอย่างมั่นคง (?) ดุจดังในอดีต

ข้อแรกที่ควรคำนึงก็คือ ศักราชทั้งสองซึ่งปรากฏอยู่ในศิลาจารึก ศักราชแรกที่บีกเหนือของระเบียงด้านตะวันออก (๑) กล่าวถึงพระราชโองการให้เริ่มต้นสลักภาพ ศักราชหลังที่บีกตะวันออกของระเบียงด้านเหนือ (๒) กล่าวถึงเมื่อสลักภาพสำเร็จแล้ว เหตุนั้นศักราชแรกย่อมเก่ากว่าศักราชหลัง และระยะเวลาที่แตกต่างกันก็หมายถึงระยะเวลาที่ใช้ในการสลักภาพ

ข้อที่ ๒ ก็คือพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน แม้ว่าจะมีความแตกต่างปรากฏอยู่ระหว่างจารึกที่ ๑ และที่ ๒ แต่เราก็ไม่สามารถตัดสินได้ว่า คือพระราชาองค์เดียวกันหรือเปล่าที่โปรด ฯ ให้เริ่มต้นสลักภาพและทอดพระเนตรเห็นภาพสำเร็จลง หรือเป็นพระราชา ๒ องค์ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ดีคำว่า "*ต ปรมปวิตฺร*" ซึ่งปรากฏอยู่ในศิลาจารึกที่ ๒ ก็อาจใช้กับพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดก็ได้ คำว่า "*สเดจฺ ต ปรมปวิตฺร*" ก็ใช้กันอยู่เสมอสำหรับพระเจ้าแผ่นดินที่กำลังครองราชย์อยู่ สำหรับพระนามวรรคแรกซึ่งก็ไม่บ่งแน่ชัดเช่นเดียวกันนั้น ก็เป็นเช่นเดียวกันในจารึกทั้งสอง และพระนามในจารึกที่ ๒ ก็อาจเป็นแต่เพียงคำย่อของพระนามในจารึกที่ ๑ ก็ได้

ก่อนที่เราจะค้นหาพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวหรือ ๒ องค์นั้น ก็ขอให้เราพิจารณาถึงศักราชเสียก่อน

จารึกหลักแรกไม่กล่าวถึงจำนวนปีศักราช คงกล่าวถึงแต่เพียงปีมะเมียอัฐศก พร้อมทั้งเดือนและวัน จารึกที่ ๒ ให้จำนวนปีศักราชด้วย และจำนวนปีศักราชนี้เองที่

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ทำให้ข้าพเจ้าหลงผิดอยู่เป็นเวลานาน ความผิดนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากจารึกหลักแรกที่กล่าวถึงอัฐศก ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าพยายามที่จะค้นหาศกในจารึกหลักที่ ๒ ข้าพเจ้าจึงได้แบ่งจารึกบอกศักราชในหลักที่ ๒ ออกเป็น "*เอกจตฺวรอษฐ ปญจสก*" ดังนั้นจึงได้จำนวนศักราชเป็นเลข ๓ ตัวคือ ๑,๔, ๘, ซึ่งหมายความว่าไม่ใช่มหาศักราช และทำให้ข้าพเจ้าต้องหันไปคิดว่าเป็นจุลศักราช ซึ่งความจริงเป็นสิ่งผิดปกติ ข้าพเจ้าหลงผิดยึดถือทฤษฎีนี้และอ่านศักราชตามกฎของไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตว่า ๘๔๑ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๒๒ แต่ศักราชเช่นนี้ก่อให้เกิดความยุ่งยากมาก ๒ ประการ ประการแรกก็คือแม้ว่าตรงกับบีกุนแต่ก็ไม่ใช่เบญจศก กลับเป็นเอกศกไป ประการที่ ๒ ก็คือก่อนหน้า พ.ศ. ๒๐๒๒ ก็มีการจลาจลแย่งราชสมบัติในประเทศกัมพูชา และกองทัพไทยก็เข้ามายึดเมืองพระนครไว้ได้ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๖ ถึง ๒๐๑๙ (๑) เหตุนี้จึงเป็นการยากอย่างยิ่งที่ว่าในระยะนี้พระราชาแห่งประเทศกัมพูชาจะทรงสามารถให้สลักภาพซึ่งต้องใช้เวลานานที่ปราสาทนครวัดได้

เมื่อศักราช ๘๔๑ ไม่สามารถเป็น พ.ศ. ๒๐๒๒ ด้วยสาเหตุดังที่กล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้พยายามแก้ไขด้วยวิธีการต่างๆ เป็นต้นว่าลองอ่านจารึกดูใหม่ซึ่งก็ไม่ปรากฏว่ามีอะไรบกพร่อง พยายามหาว่าผู้แต่งจารึกหรือผู้สลักจะแต่งหรือสลักไว้ผิดหรือไม่ โดยใช้ปฏิทินอื่น ๆ เข้าประกอบ แต่ความพยายามเหล่านี้ก็ไม่มีผล

เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ข้าพเจ้าจึงประจักษ์ว่าการใช้จุลศักราชสำหรับจารึกในประเทศกัมพูชาในระยะเก่าเช่นนี้ไม่อาจเป็นไปได้ และข้าพเจ้าแน่ใจว่าศักราชที่มีปรากฏอยู่นั้นต้องเป็นมหาศักราช ดังนั้นจึงต้องพยายามค้นหาจำนวนศักราชเป็นเลข ๔ ตัว ความจริงจำนวนเลข ๔ ตัวก็ปรากฏอยู่ที่นั่นแล้ว แต่ต้องแบ่งจารึกออกอีกอย่างหนึ่ง และอ่านว่า "*เอกจตฺวรอษฐปญจ สก*" และต้องคิดว่าในจารึกนั้นได้ลืมกล่าวถึงศกเสียหรือไม่ต้องการกล่าวถึง ลักษณะเช่นนี้มีอยู่บ่อย ๆ ในสมุดที่เขียนขึ้นด้วยมือ และมีปรากฏอยู่ในจารึกรุ่นหลังทุกแห่งที่ปราสาทนครวัด ต่อไปเราจะได้เห็นเหตุผลเพิ่มเติมว่าทำไมจึงไม่กล่าวถึงศก

สำหรับการอ่าน "*เอกจตฺวรอษฐปญจ*" เราต้องอ่านตามตัวเลข และไม่ต้องอ่านทวนกลับตามกฎของไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต กรณีหลังนี้มีอยู่ในศิลาจารึกสมัย

---

(๑) ตรงในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ไม่ปรากฏว่ากองทัพไทยได้ยกเข้าไปยึดเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาในระยะนี้ คงปรากฏแต่ว่าใน พ.ศ. ๑๙๗๔ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เสด็จยกทัพไปตีเมืองพระนครหลวงได้ และใน พ.ศ. ๑๙๘๗ ก็อาจเสด็จยกกองทัพเข้าไปในประเทศกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เมืองพระนคร เป็นต้นว่า "สปฺตศูนฺย-ศูนฺยเอก" ก็เท่ากับ ๑๐๐๗ "ศูนฺยเอก ศูนฺยเอก" ก็เท่ากับ ๑๐๑๐ ในศิลาจารึกที่สัมโรง (Samròng) แต่สำหรับจารึกแห่งนี้ เราต้องอ่านตามลำดับที่มีปรากฏอยู่ คล้ายกับว่าเป็นการแสดงถึงจำนวนเลขอยู่แล้ว ข้อนี้ก็ไม่น่าแปลกประหลาดอะไร เพราะเหตุว่าสมัยนี้เป็นสมัยซึ่งตำราไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตเริ่มจะเสื่อมแล้ว ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็เริ่มมีจารึกบอกศักราชทำนองนี้ เป็นต้นว่าศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ปราสาทตอร์ (Tor) ก็กล่าวว่าจารึกนี้สลักขึ้นในศักราช ๑๑๑๗ โดยใช้คำผสมว่า "รุไปกจนฺทราทริ" คือ รูป เท่ากับ ๑ เอก เท่ากับ ๑ จันทร์ เท่ากับ ๑ อทฺริ เท่ากับ ภูเขา เท่ากับ ๗

ถ้าอ่าน "*เอกจตุวรอษฺฐปญฺจ*" ดังที่ข้าพเจ้าเพิ่งกล่าวมา เราก็จะได้จำนวนเลข ๑๔๘๕ ซึ่งตรงกับปีกุนเบญจศก และอาจเป็นได้ว่าเพราะเหตุว่าจำนวนหน่วยของศักราช (ปญฺจ) ตรงกับจำนวนศก (ปญฺจ) และคำว่า "ปญฺจ" ทั้งสองคำนี้มาอยู่ติดกัน จึงได้ตัดคำที่ ๒ ทิ้งเสีย วิธีการเช่นนี้ก็มีอยู่เสมอแก่อาลักษณ์เขมรและอาลักษณ์ไทย อย่างไรก็ตามจำนวนตัวเลข ๑๔๘๕ ปีกุนเบญจศก นี้ก็เหมาะดีทั้งในด้านปฏิทินและด้านประวัติศาสตร์ มหาศักราช ๑๔๘๕ นี้ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๐๖ หรือ ๒๑๐๗ และเป็นสมัยที่เหมาะสมที่พระราชาแห่งประเทศกัมพูชาจะสนพระทัยในปราสาทนครวัด เราอาจกล่าวได้ด้วยว่าปีกุนนี้เป็นปีที่เก่าที่สุดสำหรับบรรดาจารึกรุ่นหลังณ ปราสาทนครวัด

ต่อไปนี้เราก็ต้องค้นหาว่าจำนวนศักราชที่ได้นี้ตรงกับเดือนและวันที่มีปรากฏอยู่หรือไม่ และอาจใช้เกี่ยวกับจารึกที่เป็นคู่กันอีกแห่งหนึ่งได้หรือไม่

เพื่อให้รวดเร็วขึ้นและเพื่อความแน่นอน ข้าพเจ้าได้ขอร้องให้นาย Roger Billard สมาชิกสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ Ecole française d' Extrême-Orient ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับปัญหาดาราศาสตร์ โหราศาสตร์และปฏิทิน ให้ช่วยคำนวณศักราชให้

ศักราชที่มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึก คือ วันอาทิตย์ พระจันทร์เต็มดวง เสวยฤกษ์ผาลคุณ มหาศักราช ๑๔๘๕ ปีกุน นั้น ตรงกับวันอาทิตย์ ที่ ๒๗ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๐๖ (ปฏิทินจูเลียน) สำหรับศักราชในจารึกแห่งแรก คือ ปีมะเมีย อัฐศก ก็คือมหาศักราช ๑๔๖๘ ได้แก่ พ.ศ. ๒๐๘๙ และวันพุธ พระจันทร์เต็มดวงเสวยฤกษ์ภัทรบท ก็ได้แก่วันพุธที่ ๘ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๐๘๙ (ปฏิทินจูเลียน) ดังนั้นระ-

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ห่างวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๐๘๙ ถึง ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๐๖ (ปฏิทินจูเลียน) ก็เป็นระยะเวลาที่ใช้สลักภาพนูนต่ำรุ่นหลังทั้งสอง ณ ปราสาทนครวัด

แต่การตีความหมายของศักราชที่มีจารึกอยู่ภายใต้ภาพทั้งสอง แม้ว่าอาจแก้ปัญหาเรื่องการกำหนดอายุของภาพทั้งสองลงไปได้ ก็ก่อให้มีปัญหาอื่นเกิดขึ้น คือปัญหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และประวัติศิลปของประเทศกัมพูชา

เราจะพูดถึงปัญหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก่อน

พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดที่เป็นผู้เริ่มต้นให้สลักภาพทั้งสอง ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่าพระนามของพระเจ้าแผ่นดินในจารึกทั้งสองก็ปรากฏอยู่อย่างกว้าง ๆ อาจจะหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินเพียงองค์เดียวหรือ ๒ องค์ และองค์ใดก็ได้

หลักฐานอื่น ๆ ที่จะมาช่วยชี้ก็มีอยู่น้อย จารึกรุ่นหลังที่ปราสาทนครวัด ก็เพิ่งเริ่มขึ้นในสมัยจารึก ๒ แห่งที่เรากำลังกล่าวถึงอยู่ จารึกที่มีศักราชที่เก่าที่สุดในบรรดาจารึกรุ่นหลัง ณ ปราสาทนครวัด ก็คือจารึกที่สลักขึ้นใน พ.ศ. ๒๑๐๗ แต่จารึกนี้ก็ไม่ใช่จารึกของหลวง แต่เป็นจารึกของพระสงฆ์เถระผู้ใหญ่ที่จาริกมายังปราสาทนครวัด และจารึกนี้ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าแผ่นดินด้วย

บรรดาหนังสือพระราชพงศาวดารของประเทศกัมพูชาก็ไม่อาจใช้สำหรับกำหนดอายุเวลาในสมัยนี้ได้ หนังสือเหล่านี้ล้วนแต่งขึ้นในสมัยหลัง (ที่เก่าที่สุดที่มีอยู่เพิ่งแต่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๓๙) นอกจากนี้บรรดาหนังสือเหล่านี้ก็ไม่ลงรอยกันเลยในเรื่องศักราช ทำให้ไม่อาจใช้เป็นเอกสารอ้างอิงได้ คงเหลือแต่หลักฐานของชาวยุโรปที่เข้ามาอยู่ในสมัยเดียวกับที่เหตุการณ์เกิดขึ้น ที่อาจใช้เป็นหลักฐานได้ แต่เอกสารที่เก่าที่สุดของหลักฐานเหล่านี้คือของ Diogo do Couto ซึ่งเขียนขึ้นตามคำบอกเล่าของบาทหลวงที่เข้ามาอยู่ในประเทศกัมพูชา ราว พ.ศ. ๒๑๒๘ ก็อยู่หลังกว่าสมัยที่เรากำลังพูดถึงอยู่ แต่ก็ยังพอใช้เอกสารฉบับนี้ให้เป็นประโยชน์ได้บ้าง

ในตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งเป็นระยะเวลาของจารึกที่สลักอยู่ใต้ภาพสลักทั้ง ๒ แห่ง รวมทั้งจารึกตอนต้น ๆ ของจารึกรุ่นหลัง ณ ปราสาทนครวัด พระราชาทรงนามว่านักองค์จันท์ และโอรสของพระองค์

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ทรงนามว่า พระบรมราชาที่ ๑ ก็ได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อกัน ณ ประเทศกัมพูชา ตามหนังสือพระราชพงศาวดารเขมรซึ่งแต่งขึ้นอย่างเร็วที่สุดใน พ.ศ. ๒๔๒๑ และ Moura เป็นผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส นักองค์จันท์ ประสูติใน พ.ศ. ๒๐๑๙ ทรงมีอำนาจราว พ.ศ. ๒๐๔๘ และสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๐๙๘ แต่ตามพระราชพงศาวดารเขมรฉบับเก่าซึ่งน่าเชื่อกว่า และราชบัณฑิต นง (Nong) เป็นผู้แต่งราว พ.ศ. ๒๓๕๘ Francis Garnier เป็นผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส นักองค์จันท์ก็ประสูติใน พ.ศ. ๒๐๒๙ ทรงมีอำนาจราว พ.ศ. ๒๐๕๙ และสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๐๙ Moura ไม่ได้กล่าวว่านักองค์จันท์ทรงพระนามว่ากระไร ภายหลังเสวยราชย์แล้ว Garnier กล่าวว่าพระองค์ทรงกระทำพิธีราชาภิเษก ใน พ.ศ. ๒๐๙๖ ภายหลังที่ทรงรบชนะเจ้ากอง (Kan) ผู้พยายามแย่งราชสมบัติ และรบชนะกองทัพไทย โดยทรงพระนามว่า "พระภัควดีศรีท้าวธิดา" พระนามนี้ผิดอย่างเห็นได้ชัด ถ้าไม่ใช่จากต้นฉบับ ก็เป็นความผิดของผู้แปล เพราะเหตุว่าตำแหน่งนี้ใช้ได้แก่สตรี พระราชินี หรือเจ้านายผู้หญิงเท่านั้น การแปลพระราชพงศาวดารเขมรของนงออกเป็นภาษาไทย ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ (และตีพิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ หน้า ๑๖๗ นั้น) กล่าวถึงพระนามของนักองค์จันท์ที่น่าเชื่อถือมากกว่า คือ "พระบรมราชาธิราช รามาธิบดี ศรีสุริโยปพันธุ์ ธรรมิกราช" (คำว่า "สุริโยปพันธุ์" นั้นน่าจะเป็น "สุริยพรรณ (มัน)" ซึ่งเป็นพระนามของพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาอีกหลายองค์ภายหลังสมัยเมืองพระนคร) จารึกใต้ภาพสลัก ณ ปราสาทนครวัดก็กล่าวถึงพระนาม ๒ วรรคแรกด้วย นักองค์จันท์ได้ทรงสร้างราชธานีใหม่ขึ้นที่เมืองละแวก (Garnier กล่าวว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๗๑) และยังทรงสามารถปราบกองทัพไทยซึ่งบุกรุกเข้ามาในบริเวณเมืองพระนคร (ใน พ.ศ. ๒๐๘๓) ได้ นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงค้นพบโบราณสถานที่รกร้างอยู่ภายในบริเวณเมืองพระนครหลวง (Angkor Thom) อีกระหว่างการล่าสัตว์ Diogo do Couto กล่าวว่าการค้นพบนี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๙๓ หรือ ๒๐๙๔ ระยะเวลา ๒ ปีนี้ก็อยู่ในรัชกาลของนักองค์จันท์ทั้งในพระราชพงศาวดารฉบับที่ Moura แปล หรือ Garnier แปล ตามหลักฐาน

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ของโปรตุเกส นักองค์จันท์กล่าวพระชนม์ภายหลัง พ.ศ. ๒๐๙๙*

สำหรับโอรสผู้ครองราชย์ต่อจากนักองค์จันท์ คือ พระบรมราชาที่ ๑ พระราชพงศาวดารฉบับที่ Moura แปลก็กล่าวว่าพระองค์ประสูติใน พ.ศ. ๒๐๓๕ ราชาภิเษกใน พ.ศ. ๒๐๙๙ และทรงพระนามว่า "พระปรมินทาราชาธิราชรามาธิปติ" สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๑๐ แต่ฉบับที่ Garnier แปลก็กล่าวว่า พระองค์ประสูติใน พ.ศ. ๒๐๖๓ ราชาภิเษกใน พ.ศ. ๒๑๐๙ ทรงพระนามว่า "พระราชโองการ พระปรมราชาธิราชา รามาธิปติ" และสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๑๙ เหตุการณ์สำคัญในรัชกาลของพระองค์ก็คือการไปตั้งราชธานีที่เมืองกำปงกระสังในบริเวณเมืองพระนครใน พ.ศ. ๒๑๐๓ (ฉบับของ Moura) หรือ พ.ศ. ๒๑๑๓ (ฉบับของ Garrier)

แม้ว่ากำหนดรัชกาลที่กล่าวมานี้จะไม่ตรงกันก็ตาม แต่การเริ่มต้นสลักภาพทั้งสองบนระเบียงของปราสาทนครวัดใน พ.ศ. ๒๐๘๙ ก็อยู่ในรัชกาลของนักองค์จันท์ที่ Couto กล่าวว่าการค้นพบซากโบราณสถานในเมืองพระนครเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๓-๒๐๙๔ ก็ไม่ขัดกับข้อความข้างต้น เพราะเหตุว่าโบราณสถานที่ค้นพบนั้นเป็นของเมืองพระนครหลวง คือเมืองยโศธรปุระมาก่อนที่ถูกป่าห้อมล้อมไว้ แต่ปราสาทนครวัดนั้นเป็นที่รู้จักกันอยู่เสมอ มีผู้มาเยี่ยมและอาศัยอยู่ตลอดเวลา

การที่นักองค์จันท์เสด็จเข้ามาในบริเวณนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๓ เพื่อมาต่อสู้กับกองทัพไทย และภายหลังที่ขับไล่กองทัพไทยกลับไปแล้ว ก็ตกลงพระทัยที่จะเริ่มงานในศาสนสถาน ซึ่งถือว่าเป็นศาสนสถาน

*นักองค์จันท์นี้ในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณแปลใหม่ (ที่พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๐) หน้า ๘๐-๘๔ กล่าวว่า ทรงพระนามว่าเจ้าพระยาจันทราชา เป็นพระโอรสของสมเด็จพระราชโองการพระธรรมราชาธิราชรามาธิบดี และเป็นพระอนุชาของพระศรีสุคนธบท ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๘ เมื่อพระชันษาได้ ๒๓ ปี ได้เสด็จหนีมายังกรุงศรีอยุธยา (ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) แต่เมื่อถึง พ.ศ. ๒๐๕๘ ก็ทูลลากลับไปยังประเทศกัมพูชา ตั้งพระองค์เป็นกษัตริย์ ณ เมืองโพธิสัตว์ ใน พ.ศ. ๒๐๗๕ มีราชบุตรทรงนามว่า พระบรมราชา และใน พ.ศ. ๒๐๘๑ ทรงยกทัพไปรบเจ้ากองมีชัยชนะให้จับเจ้ากองฆ่าเสีย ใน พ.ศ. ๒๐๘๓ เสด็จมาประทับที่เมืองละแวก และในปีนั้นเองพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาก็ได้ทรงยกทัพไปตีประเทศกัมพูชา แต่นักองค์จันท์รบพุ่งมีชัยชนะ จับได้ชะเลยไทยไว้เป็นอันมาก (ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาธิราช แต่เรื่องนี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารไทย) ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๐๙๙ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาโปรดให้เจ้าพระยาองค์ราชา (พระองค์ลวรรคโลก) ซึ่งเป็นพระเชษฐาของนักองค์จันท์ และมาสวามิภักดิ์อยู่ในประเทศไทย ยกทัพไปตีเมืองโพธิสัตว์ นักองค์จันท์ก็รบพุ่งมีชัยชนะอีก เจ้าพระยาองค์ราชาสิ้นพระชนม์ในที่รบ นักองค์จันท์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๐๙ พระชันษา ๘๐ ปี เสด็จอยู่ในราชสมบัติ ๕๐ ปี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ประจำชาตินั้น ย่อมเป็นสิ่งธรรมดาที่สุด สิ่งที่น่าประหลาดใจก็คือ การที่นักองค์จันท์ ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับที่ Garnier แปล กล่าวว่าราชาภิเษกใน พ.ศ. ๒๐๙๖ กลับทรงมีพระนามตามจารึกใน พ.ศ. ๒๐๘๙ แล้วว่า "พระราชโองการปรมราชาธิราชรามาธิปติ ปรมจักรวรรติราชา" แต่ก็ยังไม่เป็นที่แน่นอนว่าจารึกแห่งนี้ซึ่งสลักอยู่บนส่วนล่างของกรอบที่ล้อมรอบภาพสลักนูนต่ำนั้นจะสลักขึ้นพร้อมกับการเริ่มต้นสลักภาพ จารึกนี้อาจสลักขึ้นหลายปีภายหลังการเริ่มต้นสลักภาพก็ได้ อาจสลักขึ้นภายหลังพิธีราชาภิเษก ซึ่งได้ถวายพระนามาภิไธยแด่นักองค์จันท์แล้ว และย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่นักองค์จันท์จะใช้พระนามนี้เมื่อกล่าวถึงพระองค์เอง

สำหรับการสลักภาพสำเร็จลงใน พ.ศ. ๒๑๐๖ เราก็อาจกล่าวได้ว่าสำเร็จลงในรัชกาลของนักองค์จันท์ ถ้าเราเชื่อตามพระราชพงศาวดารฉบับที่ Garnier แปล ซึ่งกล่าวว่านักองค์จันท์ครองราชย์จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๙ หรือถ้าเราเชื่อตามพระราชพงศาวดารฉบับที่ Moura แปล ซึ่งกล่าวว่านักองค์จันท์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๐๙๙ เราก็ต้องกล่าวว่างานนี้สำเร็จลงในรัชกาลของพระบรมราชาที่ ๑ โอรสและผู้ครองราชย์ต่อจากนักองค์จันท์ แต่เราก็ได้เห็นมาแล้วว่าเอกสารของชาวโปรตุเกสไม่สนับสนุนพระราชพงศาวดารฉบับหลัง และกล่าวว่านักองค์จันท์เสวยราชย์นานกว่า พ.ศ. ๒๐๙๙ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าภาพทั้งสองคงสลักขึ้นและสำเร็จลงในรัชกาลของนักองค์จันท์ และนักองค์จันท์เองก็ทรงสั่งให้ช่างสลักภาพนี้ซึ่งกินเวลาถึง ๑๗ ปี

ปัญหาข้อนี้ก็ไม่มีความสำคัญมาก ปัญหาสำคัญก็คือเราได้ทราบถึงกำหนดเวลาอันถูกต้องของการสลักภาพนูนต่ำรุ่นหลังทั้งสองภาพ ณ ปราสาทนครวัด และทราบว่าพระราชาองค์ใดทรงเป็นผู้ออกคำสั่ง ปัญหาข้อนี้ในปัจจุบันสามารถทราบกันอย่างแน่นอนว่าใน พ.ศ. ๒๐๘๙ พระราชาเขมรทรงนามว่านักองค์จันท์ได้เป็นผู้สั่งให้สลักภาพ ๒ ภาพบนระเบียงชั้นนอกของปราสาทนครวัดให้แล้วสำเร็จ ภาพสลัก ๒ ภาพนี้แต่เดิมอาจจะยังไม่มีหรือมิฉะนั้นก็คงเป็นแต่เพียงภาพร่าง และเราก็อาจคาดได้ว่าในขณะที่พระองค์เสด็จไปยังปราสาทนครวัดเพื่อทอดพระเนตรงานสลักนี้ พระองค์ก็คงได้เสด็จไปล่าสัตว์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๓ – ๒๐๙๔ และได้ทรงค้นพบราชธานีโบราณซึ่งอยู่กลางป่า และได้ลบเลือนหายไปจากความทรงจำของประชาชน

ต่อไปนี้เราจะพิจารณาว่าการกำหนดอายุภาพสลักรุ่นหลังทั้งสองที่ปราสาทนครวัดนี้เกี่ยวพันกับประวัติศิลปของเพียงไร

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ในชั้นแรก เราอาจตั้งปัญหาถามได้ว่า ทำไมการสลักภาพนูนต่ำขนาดใหญ่ ๒ ภาพ ในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายจึงเกิดขึ้นได้ ในสมัยที่ชาวเขมรได้รับนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์มาเป็นเวลานานแล้ว ข้อนี้อาจตอบได้ว่า เมื่อนักองค์จันท์ตั้งพระทัยที่จะกระทำงานซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในรัชกาลของพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ ให้แล้วสำเร็จ ก็จำเป็นอยู่เองที่พระองค์จะต้องทำตามโครงการที่บรรพบุรุษของพระองค์ได้ทรงวางไว้แต่เดิม ภาพสลัก ๖ ภาพที่สลักสำเร็จในพุทธวรรษที่ ๑๗ แสดงถึงเรื่องต่าง ๆ จากนิยายของพระวิษณุ–กฤษณะ รวมทั้งแสดงถึงราชสำนักของพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ ที่ได้เข้าไปสู่ "วิษณุโลก" ภายหลังที่ได้วายชนม์ลง ดังนั้นจึงเป็นการยากสำหรับนักองค์จันท์ที่จะไม่สลักแผ่นภาพที่ยังว่างอยู่ให้เป็นเรื่องราวอีก ๒ เรื่องภายในวงเดียวกัน คณะราชศิลปินที่พระองค์ทรงสั่งให้สลักภาพทั้ง ๒ นี้ ก็ย่อมสามารถที่จะรักษาประเพณีดังที่เขาเห็นมีปรากฏอยู่บนภาพอื่น ๆ ได้ นอกจากนี้ภาพร่างของภาพสลักทั้งสองก็อาจจะมีปรากฏอยู่แล้วบนผนังระเบียง อย่างไรก็ดี ภาพสลักทั้งสองที่สลักขึ้นใหม่ก็เข้ากันได้อย่างดีกับภาพสลัก ๆ อื่นทั้งหมด

สำหรับปัญหาข้ออื่น ๆ ข้าพเจ้าก็ทิ้งให้แก่ผู้สนใจในประวัติศิลปขอมที่จะบอกแก่เราว่า ลักษณะของภาพสลัก ๒ ภาพที่สลักขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นี้ รวมทั้งลายละเอียดของเครื่องแต่งกาย ทรงผม เครื่องประดับ และอาวุธ ที่แสดงอยู่ จะมีปรากฏอยู่ในประติมากรรมขอมอื่น ๆ ภายหลังสมัยเมืองพระนครหรือไม่ และอาจใช้กำหนดอายุศิลปกรรมที่เรายังไม่สามารถกำหนดอายุเวลาแน่นอนได้หรือไม่

ณ ที่นี้เราอาจตั้งปัญหาถามได้ด้วยว่า ภาพสลักรุ่นหลัง ที่ปราสาทนครวัดทั้งสองภาพนี้แสดงถึงอิทธิพลของศิลปจีนอย่างที่นาย V. Goloubew ได้กล่าวไว้หรือไม่เพียงใด ข้าพเจ้าเองคิดว่าคงมีอิทธิพลของศิลปจีนอยู่บ้างเกี่ยวกับรายละเอียดบางชนิดของเครื่องแต่งกายและลวดลายเมฆ แต่ข้าพเจ้าคิดว่าอิทธิพลส่วนใหญ่คงมาจากศิลปไทย เพราะเหตุว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างมากระหว่างรูปเทวดาบางองค์บนภาพสลักรุ่นหลังที่ปราสาทนครวัดนี้ กับรูปเทวดาในหนังสือตำนานเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ของไทยที่มีชื่อว่า "ตำราเทวรูป"

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าคิดว่าการสามารถกำหนดอายุภาพสลักรุ่นหลังทั้งสองภาพที่ปราสาทนครวัดนี้ คงจะเป็นหลักสำหรับการค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปขอมสมัยหลังเมืองพระนครซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักกันดี และอาจทำให้หนคุอายุของศิลปขอมสมัยหลังเมืองพระนคร รวมทั้งอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปต่าง ๆ ด้วย

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

คำอธิบายเกี่ยวกับภาพสลักรุ่นหลัง ๒ ภาพที่ปราสาทนครวัด

ของนาย J. Boisselier

ลักษณะรุ่นหลังของภาพสลักนูนต่ำที่บีกเหนือของระเบียงด้านตะวันออก (ภาพพระนารายณ์รบชนะอสูร) และที่บีกตะวันออกของระเบียงด้านเหนือ (พระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ) ณปราสาทนครวัด ได้เป็นที่รู้จักกันมานานแล้ว และนาย V. Goloubew ก็คิดว่าช่างจีนคงเป็นผู้สลักภาพทั้งสองนี้โดยอ้างถึงลักษณะบางประการ เป็นต้นว่าการสลักเมฆอย่างคร่าว ๆ เป็นลายก้านขด ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปจีนโดยเฉพาะ (รูปที่ ๑) เมื่อ ๑๐ ปีมาแล้วข้าพเจ้าใคร่จะคัดค้านทฤษฎีนี้ เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าเห็นมีอิทธิพลของศิลปไทย ปรากฏอยู่อย่างแจ้งชัดในเครื่องประดับในภาพทั้งสองนั้น แต่เนื่องจากนาย V. Goloubew ได้เขียนว่าภาพสลักนี้คงสลักขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือก่อนที่ชาวขอมจะละทิ้งเมืองพระนคร ข้าพเจ้าจึงต้องนิ่งเฉยเสีย เพราะเหตุว่ายังค้นไม่พบศิลปไทยที่จะใช้เป็นต้นแบบของศิลปขอมในระยะนั้นได้ การค้นหาเช่นนี้ยากยิ่งกว่าการค้นหาอิทธิพลของศิลปขอมที่มีต่อศิลปไทยในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ดังจะเห็นได้จากรูปพระนารายณ์และพระอิศวรซึ่งหล่อขึ้นที่เมืองกำแพงเพชรใน พ.ศ.๒๕๐๓*

ปัจจุบันนี้การอ่านศักราชในจารึกที่ปราสาทนครวัด ซึ่งเกี่ยวพันโดยตรงกับภาพสลักนูนต่ำทั้งสอง รวมทั้งการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อเร็ว ๆ นี้ในประเทศไทย เป็นต้นว่าวัตถุจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุก็ทำให้เราสามารถรู้จักศิลปไทย โดยเฉพาะศิลปอยุธยา และหลักฐานที่จะเปรียบเทียบกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น**

เท่าที่นาย V. Goloubew อ้างถึงอิทธิพลของศิลปจีนที่มีอยู่แก่รูปบางรูปนั้น ก็ไม่มีสิ่งใดสามารถพิจูสน์ได้อย่างชัดเจน และสิ่งที่อ้างว่าเป็นอิทธิพลของศิลปจีนก็อาจจะมาจากประเทศไทยได้เช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าศิลปจีนได้มีอิทธิพลอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แล้ว เป็น

---

* รูปสัมฤทธิ์ทั้งสองนี้ปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

** ดูหนังสือเรื่อง "จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑)" และหนังสือเรื่อง "พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒)"

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

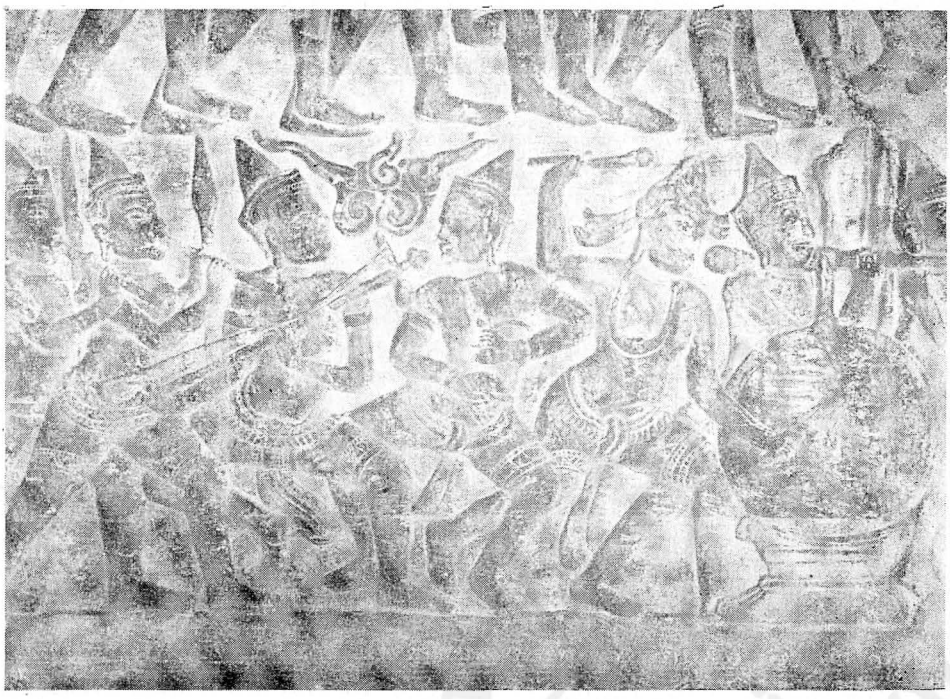

(รูปที่ ๑) ภาพสลักบนระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ ภาพนี้คือรายละเอียดแสดงนักดนตรี ตรงกลางมีลายเมฆแบบจีน (tchi) ศิลปขอมรุ่นหลัง

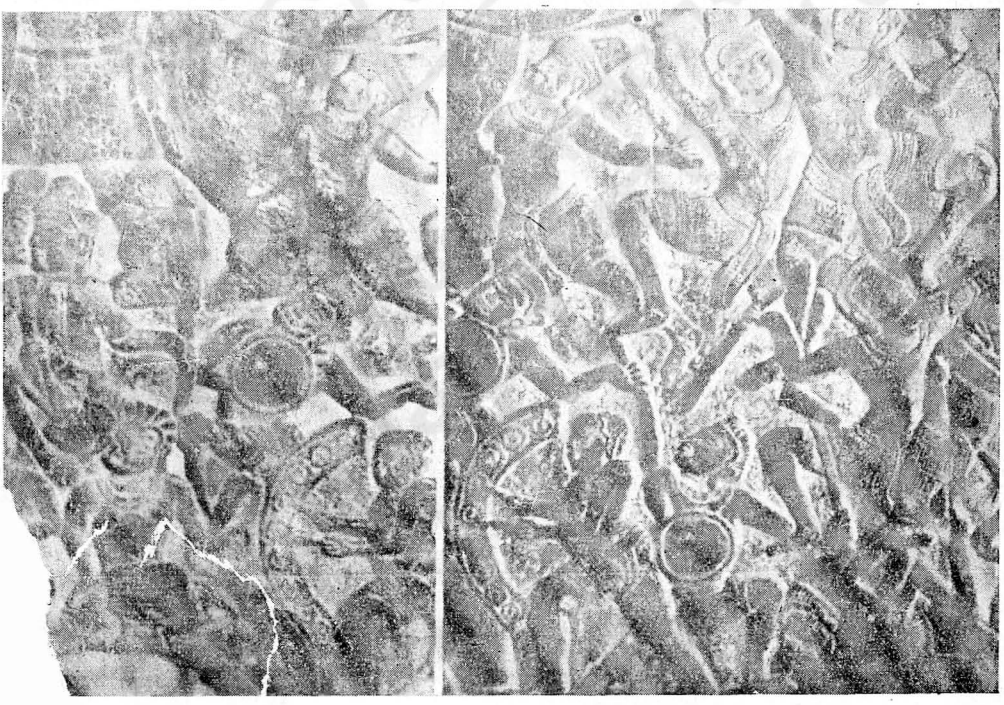

๒) ภาพสลักบนระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระกฤษณะรบชนะท้าวกรุงพาณ ภาพนี้คือรายละเอียดแสดงภาพม้องวง ศิลปขอมรุ่นหลัง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ค้นว่ารูปจิตรกรรมบางรูปในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (*ดูรูปที่ ๔๗* ในหนังสือวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย สถานจิตรกรรมและสารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอศิลป ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒) สำหรับการสลักรูปเมฆอย่างคร่าว ๆ แบบจีนนั้นก็มีอยู่น้อยกว่าที่นาย V. Goloubew กล่าวอ้างไว้มาก คือมีอยู่แต่เฉพาะบนปลายสุดด้านตะวันออกของระเบียงด้านเหนือบีกตะวันออกเท่านั้น และมีอยู่น้อยกว่า ๑ ใน ๗ ของความยาวทั้งหมดของภาพสลักบนระเบียงด้านนี้ นอกจากนี้มีลักษณะอีก ๒ ประการที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเราอาจตัดอิทธิพลโดยตรงของศิลปจีนออกไปได้ประการหนึ่งก็คือรูปม้า แม้ว่าจะประกอบเครื่องผิดไปจากม้าในภาพสลักสมัยพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ แต่ก็ไม่มีทั้งโกลนหรือแผ่นอาน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของเครื่องอานม้าของจีน และช่างจีนย่อมนิยมประดิษฐ์เครื่องอานม้าแบบนี้เช่นเดียวกับลายเมฆอย่างคร่าว ๆ ลักษณะอานม้าแบบจีนนี้ บางครั้งก็มีปรากฏอยู่ในประติมากรรมทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปอาเซีย เป็นต้นว่า ที่บุโรพุทโธในเกาะชวา ที่ไดอัน (Dai-an) ในประเทศจัมปา และที่พระธาตุพนมในประเทศไทย นอกจากนี้ภาพสลักวงดนตรีซึ่งมีปรากฏอยู่บ่อย ๆ ในภาพสลักทั้งสองภาพก็มีเครื่องดนตรีแบบใหม่เข้ามาผสม คือฆ้องวง (*รูปที่ ๒*) ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังมีอยู่ในวงดนตรีของไทย แต่ไม่เคยปรากฏเลยในวงดนตรีของจีน เครื่องดนตรีจีนเองก็ไม่เคยปรากฏบนภาพสลักทั้งสองนี้ ลักษณะเช่นนี้แสดงว่าภาพสลักนูนต่ำทั้งสองภาพนี้คงไม่ได้สลักขึ้นโดยช่างจีน แต่อาจสลักขึ้นโดยช่างที่ทราบถึงประเพณีจีนบ้าง และเป็นช่างที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปไทย อิทธิพลของศิลปไทยนี้อาจเห็นได้จากเครื่องประดับ เป็นต้นว่า รูปร่างของมงกุฎและกะบังหน้าที่มีปีก ๒ ข้างเล็กๆ ยื่นออกมา ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปแบบอยุธยา นอกจากนี้ก็มีลวดลายดอกไม้ภายในเครื่องประดับแทนที่ลวดลายเรขาคณิตตามแบบสมัยเมืองพระนคร เครื่องแต่งกายก็มีลักษณะพิเศษแบบไทยเช่นเดียวกัน เป็นต้นว่า ใต้ผ้านุ่งก็มีสนับเพลาที่ยาวลงมาจนถึงครึ่งน่อง แม้แต่ฤษีก็สวมเครื่องแต่งกายเช่นนี้ (*รูปที่ ๓*) ผ้าคาดของบุรุษก็มีชายยาว ๒ ชาย อยู่ข้างหน้าโค้งแยกออกจากกัน (*รูปที่ ๔*) (เปรียบเทียบกับรูปที่ ๑๕ ในหนังสือวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย ฯ คือรูปคนธรรพ์มาเล่นในป่าหิมพาน) สตรีห่มสไบเฉียง (*รูปที่ ๕*) นอกจากนี้ก็มีรูปกินนรีแบบไทย ฉัตรบางคันที่มีชายห้อย

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

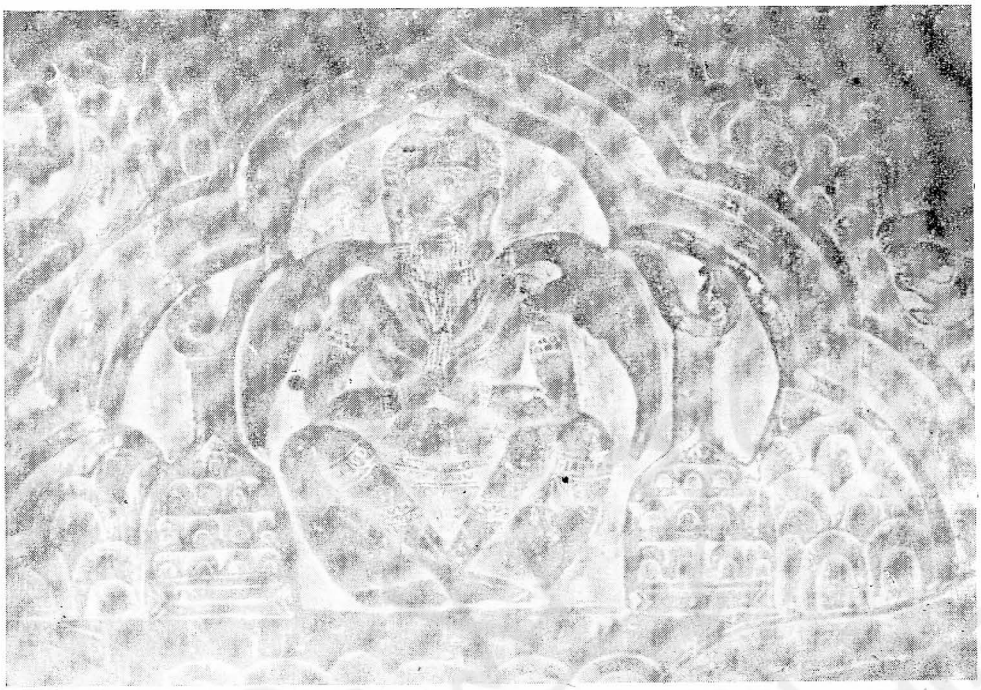

(รูปที่ ๓) ภาพสลักบนระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ ภาพนี้คือรายละเอียดแสดงภาพฤษีกำลังบริกรรมอยู่กายในถ้ำที่เขาไกรลาส ศิลปขอมรุ่นหลัง

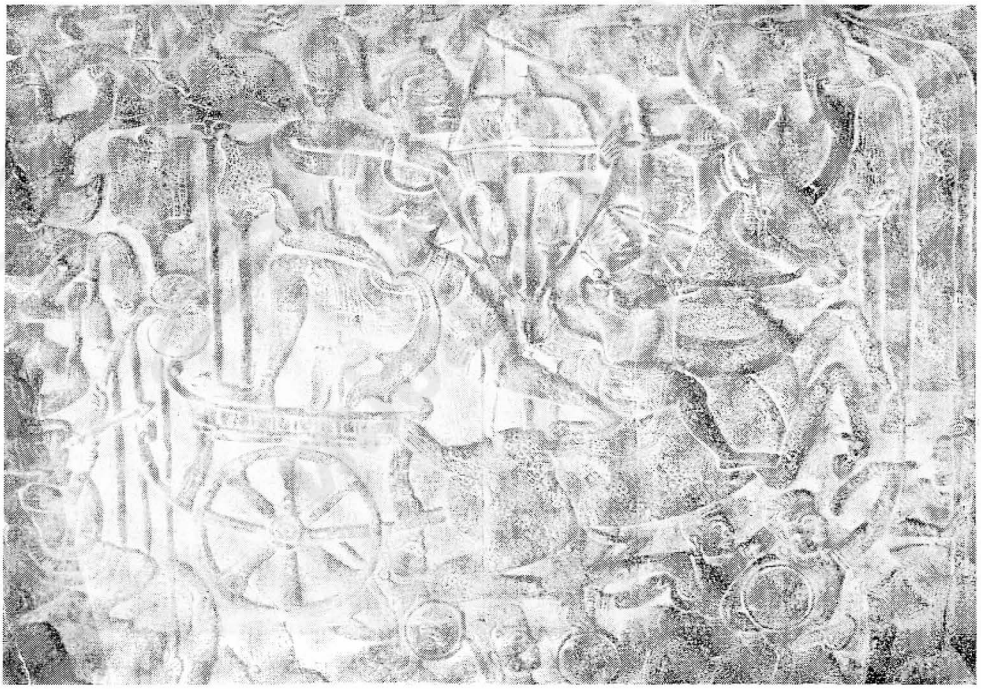

(รูปที่ ๔) ภาพสลักบนระเบียงด้านตะวันออก ปีกเหนือของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระนารายณ์รบชนะอสูร รูปนี้คือรูปทานพ ศิลปขอมรุ่นหลัง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ลงมาเป็นแฉก (รูปที่ ๖) (เปรียบเทียบกับรูปที่ ๒๕ ในหนังสือวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย ฯ) ทั้งหมดนี้มีอยู่ในศิลปอยุธยาของไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๗๕ การพิจารณาภาพสลักเหล่านี้โดยละเอียดจะทำให้เราสามารถค้นพบอิทธิพลของศิลปอยุธยามากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะถ้าเราเปรียบเทียบกับจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑

อาจเป็นการน่าประหลาดใจที่ว่าในสมัยซึ่งพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท ได้ประดิษฐานลงอย่างมั่นคงแล้วในประเทศกัมพูชา และเป็นสมัยซึ่งปราสาทนครวัดก็ได้กลายเป็นพุทธสถานไปแล้ว แต่ช่างสลักยังคงสามารถรักษาลักษณะรูปภาพของเทวดาในศาสนาพราหมณ์ไว้ได้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ดี ลักษณะเช่นนี้ก็ยังคงมีอยู่จนปัจจุบันทั้งในจิตรกรรมฝาผนังและในสมุดข่อย คือมหากาพย์เรื่องรามเกียรติ์นั้นยังเป็นที่รู้จักกันอยู่เสมอ สมุดข่อยเรื่องตำราเทวรูปของไทยก็มีรูปเทวดาทุกองค์ในศาสนาพราหมณ์อย่างครบถ้วน แม้ภาพสลักรุ่นหลังบางรูปที่ปราสาทนครวัดจะแสดงความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับหนังสือตำราเทวรูปของไทยที่กล่าวมา แต่ภาพสลักบางรูปก็ยังคงใกล้เคียงกับภาพสลักอื่น ๆ ที่สลักขึ้นในสมัยนครวัด จะแตกต่างกันก็เพียงเฉพาะลวดลายละเอียดบางประการหรือลวดลายเครื่องประดับเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในภาพสลักรุ่นหลัง ๒ ภาพ ณ ปราสาทนครวัด คือแม้วิธีสลักจะหนักและไม่ได้สัดส่วน แต่องค์ประกอบของภาพและการเคลื่อนไหวที่สวยงามในรัชกาลของพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ ก็ยังคงมีปรากฏอยู่เสมอ เด่นอยู่ท่ามกลางภาพ ไม่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องที่มีภาพบุคคลไม่สวยงามและไม่ได้สัดส่วน หรือกลุ่มบุคคลที่ไม่มีชีวิตจิตใจ การประกอบภาพขนาดใหญ่จากเรื่องมหากาพย์เช่นนี้คงต้องเลียนแบบมาจากภาพเขียนในสมุดข่อย และคงต้องมีการร่างภาพทั้งหมดมาก่อน

นาย J. Commaille ได้เขียนเกี่ยวกับภาพสลักรุ่นหลังทั้งสองนี้ว่า "ณ ที่นี้ไม่ปรากฏมีรูปร่างเหมือนจริงอยู่เลย รูปช้างก็มีขาแปลกประหลาดดูคล้ายกับว่าถูกเฉือนออกไปที่หัวเข่า พวกทหารก็สลักตามแบบซ้ำ ๆ กัน ไม่มีชีวิตจิตใจ ภาพสัตว์ตามเทพนิยายก็แสดงให้เห็นถึงไม่สามารถของช่างสลักที่เพิ่งฝึกใหม่" การตัดสินเช่นนี้เป็นการตัดสินที่เร็วเกินไป และลืมนึกถึงคำชมเชยของ นาย Aymonier ซึ่งคิดว่าภาพสลักที่เลวนั้นเกิดจากยังสลักไม่เสร็จ Aymonier กล่าวว่า "อย่างไรก็ดี เราอาจจะชมเชยช่างที่สามารถวางแผนทั้งหมดของ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

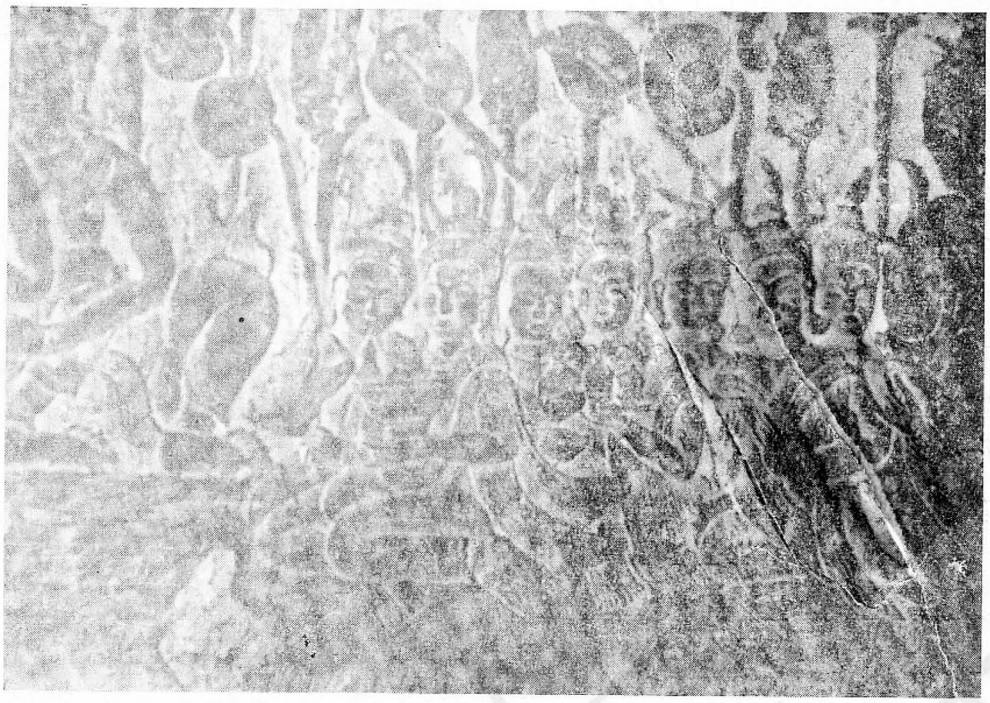

(รูปที่ ๕) ภาพสลักบนระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ ภาพนี้คือรายละเอียดของภาพพระกฤษณะกำลังถวายบังคมแด่พระอิศวรบนยอดเขาไกรลาส แสดงภาพนางอัปสรห่มสไบเฉียง ศิลปขอมรุ่นหลัง

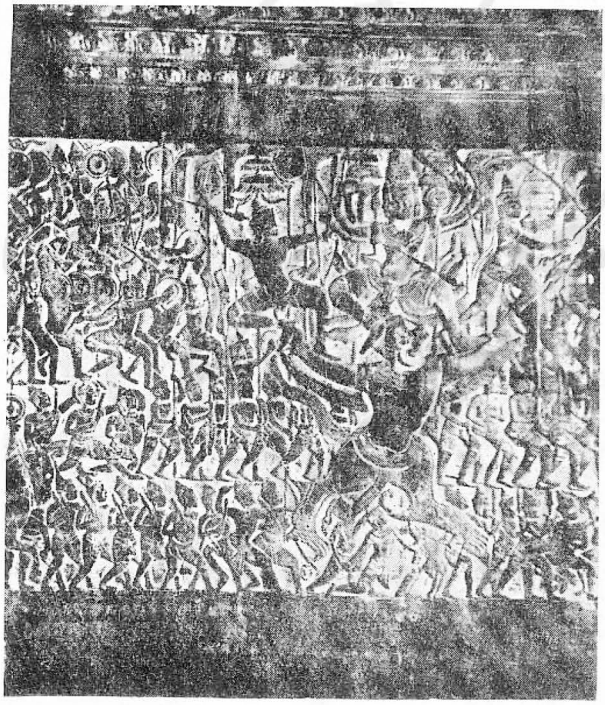

(รูปที่ ๖) ภาพสลักบนระเบียงด้านเหนือ ปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด แสดงภาพพระกฤษณะรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ ในภาพนี้คือพระประทุมนะ พระกฤษณะ และพระพลราม กำลังทรงครุฑ ศิลปขอมรุ่นหลัง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ภาพสลัก ๒ ภาพนี้ ภาพบุคคลเต็มไปด้วยชีวิตจิตใจและความเคลื่อนไหว แม้ว่าจะดูค่อนข้างหยาบและยังสลักไม่เสร็จ" คำกล่าวของ Aymonier ดูจะใกล้ความจริงกว่าของ Commaille ซึ่งตัดสินจากฝีมือสลักที่เลวที่สุด โดยไม่คำนึงถึงองค์ประกอบของภาพ อย่างไรก็ดีคำกล่าวทั้งสองนี้ก็มีความจริงปนอยู่ แต่พิจารณากันไปเฉพาะด้านเดียว คำกล่าวของ Commaille ถูกต้อง เพราะเหตุว่ามีการสลักภาพต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องให้เต็มภาพอยู่บ่อย ๆ และส่วนใหญ่ก็แสดงให้เห็นฝีมือไม่สวยงาม คำกล่าวของ Aymonier ก็ถูกต้องสำหรับภาพที่ดีที่สุด ซึ่งแสดงถึงประเพณีแบบศิลปะขอมในสมัยเมืองพระนคร เราอาจอธิบายถึงลักษณะภาพที่แตกต่างกันเช่นนี้ได้จากวิธีสลักภาพเป็นวิธีซึ่งไม่แตกต่างไปจากการสลักลวดลายเครื่องประดับเป็นต้นว่าบนเสาคือบนพื้นหินซึ่งเตรียมไว้เรียบร้อยแล้วนั้นก็จะมีการสลักภาพร่างเป็นเส้นขึ้นก่อน วางภาพเหตุการณ์ที่สำคัญและบุคคลสำคัญลงไป ต่อจากนั้นช่างสลักอีกจำพวกหนึ่งก็จะลงมือสลัก โดยสลักตามภาพร่าง แต่ก็อาจเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการได้ (วิธีการเช่นนี้เห็นได้ชัดทางทิศตะวันตกของภาพสลักแสดงสวรรค์และนรกที่ปราสาทนครวัด) ภาพสลักบนบึกเหนือของระเบียงด้านตะวันออกและบึกตะวันออกของระเบียงด้านเหนือ คงสลักด้วยวิธีการเช่นนี้ในรัชสมัยพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ เพราะเหตุว่าจารึกในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้นเอ่ยถึงแต่เพียงการสลักภาพให้สำเร็จ และในสมัยพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ภาพเทวดาและเหตุการณ์ที่สำคัญจะต้องได้รับการตระเตรียมอย่างระมัดระวังช่างสลักในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ คงสลักตามภาพร่างขององค์ประกอบที่ตนไม่ต้องสร้างขึ้น สำหรับภาพแถวทหารซึ่งแต่เดิมคงทิ้งไว้ให้ช่างสลัก ๆ เอาเอง ช่างในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ก็ไม่มีสิ่งแนะและสลักด้วยฝีมือเลวที่สุด..... ในภาพสลักทั้ง ๒ ภาพนี้เรายังคงสามารถมองเห็นภาพที่สลักขึ้นในสมัยนครวัดได้ เป็นต้นว่าทางปลายสุดของบึกเหนือระเบียงด้านตะวันออก ภาพส่วนบนก็สลักเกือบสำเร็จในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และคงมีแต่เพียงลวดลายละเอียดบางประการที่มาเพิ่มเติมลงในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นอกจากนี้ก็มีพาหนะเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่ารูปครุฑก็มีส่วนแตกต่างจากครุฑในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยมีรายละเอียดของไทยเพิ่มเติมบ้างแต่เพียงเล็กน้อย รูปนาคก็มีหน้าเหมือนนาคระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐–๑๗๐๐ ทุกประการ และไม่แสดงถึงการเพิ่มเติมภายหลังเลย รูป

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

มังกรเป็นจำนวนมากตลอดจนรูปม้าซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า และรูปช้างไม่กี่ตัว ก็ยังคงรักษาลายเส้นแบบโบราณไว้

อาจเป็นไปได้ตามที่นาย Ph. Stern แนะว่าภาพสลักนูนต่ำสมัยเก่ากว่าที่อยู่ข้างเคียงและสลักสำเร็จแล้ว อาจเป็นตัวอย่างให้แก่ช่างสลักรุ่นใหม่ แต่ช่างสลักเหล่านี้ก็ดูไม่เชี่ยวชาญพอ และไม่รู้เรื่องมหากาพย์เพียงพอที่จะสลักบนพื้นที่ขนาดใหญ่ได้โดยไม่มีภาพร่างมาก่อน การที่ช่างเหล่านี้สลักภาพที่ไม่สวยงามและไม่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องขึ้น ก็แสดงให้ปรากฏแล้วว่าเขาอาจจะทำภาพได้เลวแค่ไหน ถ้าไม่มีสิ่งแนะ การที่ปราสาทมุมด้านตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทนครวัดไม่มีภาพสลักปรากฏอยู่บนผนังเลย ก็ดูจะสนับสนุนความข้อนี้ นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตอีกว่าการสร้างปราสาทนครวัดให้แล้วสำเร็จในสมัยต่อมา (โดยไม่คำนึงถึงการซ่อมแซมที่เรากล่าวมาแล้วข้างต้น) ทั้งจากจารึกและร่องรอยที่มีปรากฏอยู่ ล้วนมีอยู่เฉพาะทางทิศตะวันตกของปราสาททั้งสิ้น เป็นต้นว่ามีฐานเพิ่มขึ้นแก่บันไดของทางเข้าด้านตะวันตกทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ทั้งนี้ก็เพื่อขยายบันไดให้กว้างออกไป และเพื่อรองรับพลับพลาที่สร้างด้วยไม้ ฐานนี้แม้สร้างเลียนแบบฐานเดิมทุกประการ แต่ฝีมือที่สร้างก็อ่อนลงคล้ายกับภาพสลักรุ่นหลังทั้งสองภาพ แต่สำหรับประตูปราสาทนครวัดด้านตะวันออก แม้ว่ามีภาพสลักบางภาพยังสลักไม่เสร็จ ก็ยังปล่อยให้เป็นอยู่เช่นนั้น

ลักษณะแปลกประหลาดของสิ่งที่มีเพิ่มเติมขึ้น และลวดลายเครื่องประดับบนภาพสลักรุ่นหลัง ๒ ภาพ ณ ปราสาทนครวัด ทำให้เราอาจจัดตั้งแบบศิลปใหม่ขึ้นได้ในประเทศกัมพูชา ซึ่ง ณ ที่นี้จะเรียกไว้ชั่วคราวก่อนว่า "แบบนักองค์จันท์" ศิลปแบบนี้มีปรากฏอยู่แก่ประติมากรรมภาพสลักที่เมืองพระนครหลวง และในต่างจังหวัดของประเทศกัมพูชา ทั้งหมดนี้ดูคล้ายกับว่าเกิดมีศิลป "ระหว่างชาติ" ขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑ เป็นศิลปที่รวบรวมเอาประเพณีของขอมสมัยเมืองพระนครประเพณีไทย และอิทธิพลของศิลปจีนไว้บ้างเล็กน้อย ในระยะนี้ ศิลปแบบนี้ดูจะครอบคลุมอยู่ทั่วทั้งภาคตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปอาเซีย ก่อให้เกิดมีศิลปที่คล้ายคลึงกันขึ้น ณ ประเทศกัมพูชากับกรุงศรีอยุธยาแห่งประเทศไทย และให้อิทธิพลอย่างมากมายแก่ศิลปจามตอนปลายในประเทศจัมปา ซึ่งขณะนั้นศิลปจามเองก็กำลังจะเสื่อมแล้ว.